

Zbigniew Osiński

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki UMCS w Lublinie

BIBLIOTEKI I ARCHIWA CYFROWE
NOWĄ FORMĄ UDOSTĘPNIANIA ŹRÓDEŁ DO BADAŃ
NAD DZIEJAMI NAJNOWSZYMI POLSKI

Digital libraries and digital archives a new form of provide of sources to research
the modern history of Poland

Abstract: The author has analyzed these digital collections, created and made available online via libraries, archives and a variety of institutions and organizations to promote knowledge of history, which can be classified as sources for the study of recent Polish history. He also determined that most research-friendly for researchers are resources created using software called dLibra. What is more, he showed that the special interest of web developers archives and libraries arouse regional materials, newspapers, collections of photos and videos of witnesses of the history and materials related to the history of the opposition to the communist regime, the movement of “Solidarity” and the fate of Poles in exile, in particular those persecuted in the East.

Celem artykułu jest prezentacja wniosków z analizy jakościowej zasobów bibliotek i archiwów cyfrowych dokonanej pod kątem udostępniania materiałów mogących służyć historykom dziejów Polski XX wieku jako źródła do badań. Podjęta zostanie próba typologizacji istniejących cyfrowych zasobów *online* spełniających kryteria źródeł historycznych, wyszukania ewentualnie istniejących prawidłowości w tworzeniu takich zasobów oraz ustalenia obszarów badawczych z zakresu dziejów Polski możliwych do realizacji dzięki tym zasobom. Określone zostanie, na ile wykorzystywane są nowoczesne technologie w celu ułatwienia dostępu do zgromadzonych materiałów i ich sprawnego przeszukiwania, a także przeprowadzenia naukowej analizy. Tak postawiony cel wynika z faktu, że dynamiczny rozwój bibliotek i archiwów cyfrowych stwarza historykom XX wieku szansę na nową jakość w zakresie dostępu do źródeł, a proces ten nie został do tej pory (czerwiec 2013) należycie zbadany.

W dotychczasowych publikacjach poruszano już tematykę zbliżoną do problematyki niniejszego artykułu (ze względu na szybki rozwój cyfrowych zasobów źródeł historycznych, a co za tym idzie dezaktualizację ich opisów i analiz, uwzględniono tylko prace z ostatnich pięciu lat). Ogólnymi uwagami na temat cyfryzacji źródeł, warunku niezbędnego dla rozwoju cyfrowej odmiany nauki historycznej (traktowanej jako część rodzącej się cyfrowej humanistyki¹), podzielił się Marcin Wilkowski. Oceniał, że archiwa i biblioteki cyfrowe nie tylko udostępniają źródła w wersji cyfrowej, lecz czasami także narzędzia umożliwiające zupełnie nowe podejście do pracy badawczej, przynajmniej na poziomie gromadzenia i analizy bazy źródłowej. Opisał rozwiązania pozwalające na efektywne przeszukiwanie dużych zbiorów cyfrowych źródeł. Polegają one na tym, że dokument publikowany jest w dwóch wersjach: standardowego skanu (pliku graficznego) i w formie tekstowej, opartej na odpowiednim schemacie XML. Każdy element treści jest wtedy opisany właściwym znacznikiem (tagiem), pozwalającym odpowiednim programom rozpoznać znaczenie treści przetwarzanych dokumentów i na tej podstawie tworzyć różnorodne zestawy danych. Wilkowski wskazał na badania prowadzone w Wielkiej Brytanii i USA, z których wynika, że mimo takich udogodnień zainteresowanie historyków, zwłaszcza starszego pokolenia, źródłami w wersji cyfrowej jest niewielkie. Również w Polsce, według niego, nie można uznać, że korzystanie z archiwów i bibliotek cyfrowych staje się popularną alternatywą dla korzystania ze zbiorów na miejscu, co jest spowodowane zarówno mentalnością badaczy, jak i fragmentarycznością zdigitalizowanych zasobów. Zwrócił jednak uwagę na nową jakość w zakresie cyfrowych źródeł historycznych, którą stanowią tzw. archiwa społeczne, czyli inicjatywy różnych organizacji pozarządowych i instytucji związanych z samorządami, sprowadzające się do udostępniania w Internecie własnych zbiorów². Z tym że w innej publikacji Wilkowski przestrzega przed zagrożeniami związanymi z rozwojem tego typu archiwów w Internecie. Jednym z nich jest dekontekstualizacja materiału, który oderwany od konkretnej kolekcji oraz od specyfiki wytwórcy może zafałszowywać przekaz informacji, tworzyć realia ahistoryczne. Drugi problem polega na estetyzacji zbiorów. Zjawisko takie sprowadza się do wybiórczego digitalizowania i eksponowania tylko tych materiałów, które mogą być atrakcyjne dla określonej grupy odbiorców. Może to prowadzić do zafałszowania historycznych realiów³.

¹ Na temat tego zjawiska powstała praca: *Zwrot cyfrowy w humanistyce*, red. A. Radomski, R. Bomba, Lublin 2013 [online] <http://e-naukowiec.eu/zwrot-cyfrowy-w-humanistyce/> [dostęp: czerwiec 2013].

² M. Wilkowski, *Wprowadzenie do historii cyfrowej*, Gdańsk 2013 [online] <http://www.historiacyfrowa.ikm.gda.pl/>.

³ Idem, *Co się dzieje z archiwum w Internecie?*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Zię-

Inni badacze na określenie działań prowadzonych poza państwowymi archiwami i bibliotekami wprowadzają pojęcie digitalizacji oddolnej i podkreślają znaczenie tego zjawiska dla historii ratowniczej, która to koncepcja opiera się na przeświadczeniu o konieczności ratowania lokalnego dziedzictwa historycznego wobec bardzo realnej perspektywy jego utraty na zawsze. Digitalizacja oddolna jest też wiązana z koncepcją *public history*, który to termin określa taką formę uprawiania historii, w której profesjonalni historycy i odbiorcy ich badań (społeczeństwo) współpracują ze sobą, wypracowując model przeszłości użyteczny dla wszystkich. Podkreśla się, że digitalizacja oddolna stwarza możliwość wdrożenia idei Internetu drugiej generacji, Web 2.0, do nauki historycznej, czyli stworzenia nauki obywatelskiej. Pozwoli to na większe otwarcie projektów na użytkowników, udostępnianie przez tych ostatnich własnych materiałów czy budowanie wirtualnych sieci społecznych wokół realizowanych badań⁴. Zalety bibliotek i archiwów cyfrowych z punktu widzenia historyka przeanalizował w 2008 roku Radosław Gaziński. Podkreślił on dużą rolę tych przedsięwzięć w udostępnianiu starodruków, prasy, map, zdjęć i filmów. Jednakże pesymistycznie ocenił, że analiza źródeł elektronicznych jest jeszcze poza zasięgiem badawczym historiografii⁵. Zaś Andrzej Radomski zwrócił uwagę na fakt, że polscy metodolodzy historii w swoich rozważaniach zaniedbują problem cyfrowych źródeł. Dzieje się tak, mimo że cyfrowy materiał nie tylko stwarza nowe możliwości badawcze, lecz także powoduje powstanie nowych problemów teoretyczno-metodologicznych⁶.

Jeżeli chodzi o bardziej szczegółowe problemy, to Grażyna Piotrowicz opisała europejski projekt ENRICH, którego celem jest zapewnienie ciągłego dostępu do zdigitalizowanych dokumentów historycznego dziedzictwa kulturowego znajdujących się w różnych europejskich instytucjach kultury oraz utworzenie wirtualnego środowiska badawczego przeznaczonego do pracy nad manuskryptami, inkunabułami, starodrukami oraz innymi dokumentami historycznymi, które zostaną bezpośrednio podłączone do The European Library⁷. Piotr Bering opisał

tal, Warszawa 2012 [online] http://archiwa.org/as/asimg/uploaded/9.Archiwa_spoeczne_podrecznik_Wilkowski_1.pdf [dostęp: czerwiec 2013].

⁴ A. Tarkowski, J. Hofmokl, M. Wilkowski, *Digitalizacja oddolna. Partycypacyjny wymiar procesu digitalizacji dziedzictwa* [online] <http://www.nina.gov.pl/docs/instytut/ekspertyza-oddolna-digitalizacja-partycypacyjny-wymiar-procesu-digitalizacji-dziedzictwa.pdf> [dostęp: czerwiec 2013].

⁵ R. Gaziński, *Świat informacji na nośnikach elektronicznych a humanista na przykładzie warsztatu historyka*, [w:] *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych*, red. H. Ganińska, Poznań 2008.

⁶ A. Radomski, *Jeszcze raz w kwestii podstaw „empirycznych” historiografii*, „Historyka” 2011, t. XLI, s. 179–183.

⁷ G. Piotrowicz, *Projekt ENRICH – współpraca europejska wokół utworzenia europejskiego środowiska badań i prezentacji historycznego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Polskie biblioteki*

europiejskie kolekcje źródeł łacińskich. Wskazał przy tym na problemy, jakie dla wyszukiwania pełnotekstowego stwarza ten język. Dostrzegł duże znaczenie cyfryzacji kodeksów rękopiśmiennych nie tylko dla ułatwienia badaczom dostępu do materiałów rzadkich, przechowywanych w odległych miejscach, lecz także dla usprawnienia procesu uczenia studentów trudnej paleografii⁸. Tomasz Jasiński natomiast wykazał, jak dużą pomocą na poszczególnych etapach badań mediewistów mogą służyć już istniejące cyfrowe kolekcje i katalogi⁹. Piotr Tańkowski w 2008 roku krytycznie ocenił stopień cyfryzacji źródeł do dziejów okresu staropolskiego, wiążąc ten stan z ogólnym zaniedbaniem finansowym polskiej nauki¹⁰. Ten sam autor w 2010 roku na łamach internetowego czasopisma „Historia i Media” opisał kilka najważniejszych zbiorów źródeł do dziejów Polski średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Ustalił przy tym, że na ogół brak jest możliwości wyszukiwania pełnotekstowego, a nawet spisów treści z odnośnikami, mimo że oprogramowanie dLibra, wykorzystywane przez biblioteki cyfrowe, udostępnia takie funkcjonalności. Stąd też badacz skazany jest na poszukiwania wzorowane na archiwach tradycyjnych – przeglądanie strony po stronie¹¹. Z kolei Jarosław Suproniuk zaprezentował zbiory cyfrowych źródeł do dziejów Królestwa Polskiego do końca XVI wieku (stan na 2010). Zwrócił uwagę na ograniczone możliwości przeszukiwania materiałów udostępnianych w dominującym w polskich bibliotekach cyfrowych formacie DjVu. Stwierdził, że istotną barierą w rozwoju tych zasobów jest niechętna cyfryzacji postawa kierownictw niektórych archiwów państwowych i kościelnych¹². Włodzimierz Gruszczyński i Maciej Ogrodniczuk opisali projekt „Cyfrowa Biblioteka Druków Ulotnych Polskich i Polski Dotyczących z XVI, XVII i XVIII wieku”, który udostępnia materiały już odpowiednio opracowane – dodane

cyfrowe 2008. *Materiały z konferencji*, red. C. Mazurek, M. Stroiński, J. Węglarz, Poznań 2009 [online] <http://lib.psnc.pl/publication/449> [dostęp: czerwiec 2013].

⁸ P. Bering, *Zasoby cyfrowe w warsztacie konserwatywnego humanisty*, [w:] *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z konferencji*, red. C. Mazurek, M. Stroiński, J. Węglarz, Poznań 2011 [online] <http://lib.psnc.pl/dlibra/editions-content?id=331> [dostęp: czerwiec 2013].

⁹ T. Jasiński, *Biblioteka cyfrowa i informatyka w warsztacie mediewisty*, [w:] *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z konferencji... op. cit.* [online] <http://lib.psnc.pl/dlibra/editions-content?id=355> [dostęp: czerwiec 2013].

¹⁰ P. Tańkowski, *Od rękopisu do platformy eContent*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 2008, nr 2 [online] <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=419> [dostęp: czerwiec 2013].

¹¹ Idem, *Źródła historyczne w polskich bibliotekach cyfrowych*, „Historia i Media” 2010 [online] <http://historiaimedia.org/read-offline/2093/zrodla-historyczne-w-polskich-bibliotekach-cyfrowych.pdf> [dostęp: czerwiec 2013].

¹² J. Suproniuk, *Polskie źródła i wydawnictwa źródłowe do końca XVI wieku w zasobach internetowych*, „Studia Źródłoznawcze” 2011, t. 49 [online] http://www.rcin.org.pl/dlibra/docmetadata?id=25535&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI= [dostęp: czerwiec 2013].

komentarze historyczne, wyjaśnienia wielu terminów oraz dane bibliograficzne¹³. W roku 2010 w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego powstała praca magisterska, której autorka zaprezentowała występowanie źródeł do dziejów Polski w międzynarodowych kolekcjach cyfrowych: Europeana i Internet Archive¹⁴. Natomiast Magdalena Turska opisała interesujący projekt „Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej”, którego celem jest stworzenie rozproszonej sieci archiwów społecznych opartych na lokalnych bibliotekach, aktywizujących działania eksplorujące i ratujące lokalne dziedzictwo historyczne¹⁵. Jak zatem wynika z przeglądu literatury, dotychczasowe szczegółowe badania źródeł historycznych dostępnych *online* koncentrowały się raczej na zdigitalizowanych zasobach średniowiecznych i staropolskich.

Autor poddał badaniu te biblioteki i archiwa cyfrowe (konkretne nazwy będą przytaczane w artykule), które w czerwcu 2013 roku posiadały zasoby odpowiadające kryterium źródła historycznego do dziejów Polski (przede wszystkim dokumenty urzędowe i akta prywatne, druki ulotne, relacje i wspomnienia, książki, prasa, mapy, zdjęcia, filmy, nagrania dźwiękowe) i udostępniały je drogą elektroniczną. Przyjęta została najszersza definicja autorstwa Jerzego Topolskiego mówiąca, że źródłem historycznym jest wszystko, co będzie pomocne przy konstruowaniu obrazu przeszłości. Są nimi zarówno źródła bezpośrednie, które bez interpretacji historyka niczego nie ujawniają, jak i źródła pośrednie, czyli takie, które zawierają interpretację narzuconą przez autora danego materiału. Istotne jest to, że źródłami historycznymi są materiały, które odpowiadają na pytania badawcze stawiane przez historyka oraz poddają się krytyce zewnętrznej (ustalenie czasu i miejsca powstania danego materiału oraz jego autora) i wewnętrznej (analiza treści oraz szacowanie wiarygodności autora i jego przekazu)¹⁶. W związku z zaprezentowanym stanem badań autor w swoich badaniach uwzględnił jedynie inicjatywy udostępniające źródła do dziejów Polski XX wieku, czyli obszar badań do tej pory w zasadzie pomijany. Jako datę końcową przyjęto rok 1989, wychodząc z założenia, iż wobec metodologicznego wymogu badania przez historyków wyłącznie wydarzeń i procesów już zakończonych, do których możliwe jest nabranie odpo-

¹³ W. Gruszczyński, M. Ogrodniczuk, *Cyfrowa Biblioteka Druków Ulotnych Polskich i Polski Dotyczących z XVI, XVII i XVIII wieku – prezentacja projektu i jego zastosowania w pracy naukowej oraz dydaktyce*, [w:] *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z konferencji...*, op. cit. [online] <http://lib.psn.pl/dlibra/editions-content?id=357> [dostęp: czerwiec 2013].

¹⁴ K. Szczepanec, *Polonica w wybranych międzynarodowych bibliotekach cyfrowych*, Kraków 2010, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Marii Próchnickiej [online] <http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/180403/PRACA+MAGISTERSKA.pdf> [dostęp: czerwiec 2013].

¹⁵ M. Turska, *Cyfrowe archiwa tradycji lokalnej*, „Biblioteka” 2012, nr 16, s. 307–318.

¹⁶ J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Poznań 2008, s. 279–283.

wiedniego dystansu, badania historyczne powinny obejmować okres nie dalej niż do końca formacji ustrojowej zwanej Polską Rzeczpospolitą Ludową. Pominięto te inicjatywy, które ograniczają się do publikowania jedynie pojedynczych źródeł lub udostępniają wyłącznie tzw. źródła „pomnikowe” – powszechnie znane i dokładnie przebadane. Analizie jakościowej poddano dane niewywołane, czyli stan rzeczy stworzony przez same biblioteki i archiwa cyfrowe.

Pierwszym i najobszerniejszym typem cyfrowych zasobów źródeł historycznych są kolekcje stworzone w bibliotekach cyfrowych. Spośród 105 bibliotek cyfrowych zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych w czerwcu 2013 roku jakiegokolwiek materiały udostępniało 87 instytucji, a badaniu poddano 59 z nich oferujących powyżej 1000 cyfrowych obiektów. Okazało się jednak, że istnienie biblioteki cyfrowej nie oznacza zapewnienia dostępu *online* do wszystkich zgromadzonych obiektów cyfrowych. Na przeszkodzie stoi ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Powoduje ona, że stosunkowo nieliczne zdigitalizowane w bibliotekach cyfrowych materiały powstałe po 1939 roku często udostępniane są jedynie w komputerach znajdujących się na terenie danej biblioteki. Przykładem może być kolekcja *Jan Paweł II* w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej, która zawiera cyfrowe wersje rzadkich wydań utworów papieża – pisanych przed pontyfikatem książek eseistycznych o tematyce filozoficznej, etycznej i teologicznej, utwory poetyckie oraz przemówienia i kazania wygłaszane podczas papieskich pielgrzymek. Z tego samego powodu w Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona nie są dostępne drogą elektroniczną materiały z kolekcji zawierającej prasę i książki związane z działalnością Komitetu Obrony Robotników KOR, archiwum Zbigniewa Herberta oraz część materiałów z kolekcji wydawnictw konspiracyjnych z lat 1939–1945. Chętni do poznania materiałów filmowych oraz dźwiękowych z prywatnych kolekcji i oficjalnych zbiorów archiwalnych, przedstawiających życie miejskie małych i dużych organizmów miejskich Europy Środkowo-Wschodniej, także muszą odwiedzić siedzibę Biblioteki Cyfrowej Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie, bo zgromadzone materiały nie są dostępne *online*. Jeszcze inne powody – prawne i etyczne – uniemożliwiają udostępnianie w Internecie zasobów z archiwów Instytutu Pamięci Narodowej (w czerwcu 2013 roku ponad 233 tysiące zdigitalizowanych jednostek). Jednakże w tym przypadku badacz ma przynajmniej możliwość udania się do placówki IPN najbliższej swojego miejsca zamieszkania, tam może złożyć wniosek o dostęp do akt zgromadzonych w dowolnym archiwum IPN, a następnie interesujące go akta otrzyma w formie plików PDF, z którymi zapozna się we wspomnianym najbliższym oddziale IPN.

Tak więc badacz dziejów PRL i II wojny światowej, eksplorując stosunkowo obszerne zasoby bibliotek cyfrowych zrzeszonych w FBC, uzyska dostęp *online* jedynie do pojedynczych kolekcji archiwaliów, głównie tych wytworzonych przez

organy władzy i administracji. Przykładem może być Dziennik Urzędowy WRN w Krakowie z lat 1950–1975 i plan Krakowa z 1947 roku udostępnione w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. Zdecydowanie największą ilość zdigitalizowanych archiwaliów powstałych po 1939 roku można znaleźć w Bibliotece Cyfrowej Ośrodka KARTA. Zarówno Archiwum Opozycji z materiałami do dziejów organizacji opozycyjnych z okresu PRL, jak i Archiwum Wschodnie z materiałami do dziejów Polaków na terenach zajętych przez ZSRR oraz Archiwum Fotografii z tysiącami zdjęć z okresu po 1939 roku dla badaczy i wszystkich zainteresowanych dostępne są w wersji elektronicznej.

Zdecydowanie bardziej rozbudowane zasoby obiektów cyfrowych dostępne są w bibliotekach cyfrowych dla uczonych zainteresowanych okresem sprzed 1939 roku. W prawie każdej z badanych instytucji zdigitalizowano i udostępniono za pośrednictwem Internetu zbiory prasy regionalnej, a w CBN Polona i e-Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego także prasy ogólnopolskiej. Powstały też kolekcje cyfrowe zawierające materiały do dziejów kultury oraz społeczno-polityczno-gospodarczych poszczególnych regionów. Znajdziemy w nich mapy, plany, druki ulotne, fotografie, pocztówki, książki i broszury dotyczące regionu lub napisane przez autorów z regionu, różne spisy ludności i księgi pamiątkowe, katalogi wystaw i programy teatralne. W Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej na uwagę zasługuje kolekcja *Wojsko Polskie*, która zawiera czasopisma, księgi pamiątkowe pułków wielkopolskich, księgi odznaczonych i poległych, rozkazy personalne, listy oficerów, a także statuty klubów oficerskich z okresu do 1939 roku. Z kolei w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej zdigitalizowano i udostępniono m.in. czasopisma wydawane w Wilnie, w Jagiellońskiej BC rękopisy i materiały różne (w tym zdjęcia) S. Kota, S. Witkiewicza, A. Wilka, S. Rymara, M. Weicherta, w e-Bibliotece UW księgozbiór Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej dokumenty dotyczące ziem wschodnich Rzeczypospolitej, które po II wojnie światowej znalazły się poza granicami kraju, a w Wirtualnym Archiwum Polskich Ormian (zrzeszonym w FBC) dane z ksiąg metrykalnych, czasopisma polskich Ormian, fotografie, książki oraz nagrania wspomnień.

Poszukiwanie zdigitalizowanych materiałów w bibliotekach cyfrowych ułatwia wyszukiwarka dostępna na stronie głównej FBC (<http://fbc.pionier.net.pl/owoc/main>). Oferuje ona kilkanaście potencjalnie interesujących badacza typów metadanych, takich jak: tytuł, twórca, wydawca, data, typ zasobu itp. W rezultacie otrzymuje się linki do materiałów odpowiadających przyjętym kryteriom wyszukiwania wraz z informacją o tym, w której bibliotece materiały te są przechowywane. Wyszukiwarki funkcjonują także na stronach WWW poszczególnych bibliotek. Pozwalają na przeszukiwanie, proste lub zaawansowane, zasobów danej instytucji. Poszukiwania ułatwiają indeksy tytułów, twórców i słów kluczowych oraz wydzie-

lenie kolekcji, np. czasopism, regionalistów, materiałów dziedzictwa kulturowego. Zeskanowane materiały można przeglądać głównie w formie pliku DjVu lub rzadziej tekstowego PDF i graficznego JPG (Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona). W przypadku plików DjVu przeglądarka internetowa, z której korzysta badacz, musi mieć dodany specjalny program – przeglądarkę plików DjVu. Jedną z funkcjonalności tej przeglądarki jest wyszukiwanie pełnotekstowe w treści cyfrowego dokumentu. Jednakże działa ona tylko w przypadku plików z wykonaną tekstową warstwą OCR. Należy mieć świadomość, że standard DjVu utrudnia indeksowanie zasobów danej biblioteki cyfrowej przez specjalistyczną wyszukiwarkę tekstów i materiałów dla badaczy – Google Scholar. Częściowo łagodzi ten problem fakt, że wiele prac zgromadzonych w bibliotekach cyfrowych w formacie DjVu indeksuje wyszukiwarka ogólna Google, z tym że są one ukryte, często na odległych miejscach, w setkach, a nawet tysiącach pozycji wyników wyszukiwania. Najnowszym ułatwieniem w przeszukiwaniu zasobów FBC jest wyszukiwarka Carrot2 (<http://beta.fbc.pionier.net.pl/clustering/search>), która nie tylko prezentuje rezultaty związane z zadanym słowem lub frazą, lecz także dzieli wyniki na tematyczne klasterki.

Digitalizację i udostępnianie źródeł historycznych prowadzą także niektóre archiwa państwowe koordynowane przez Narodowe Archiwum Cyfrowe (<http://www.nac.gov.pl/>) i to jest drugi typ kolekcji cyfrowych źródeł historycznych. NAC aktualnie (czerwiec 2013) udostępnia *online* ponad 180 tysięcy zdjęć i ponad 15 tysięcy opisów nagrań radiowych z okresu XX wieku. Każdy obiekt jest opisany w sposób umożliwiający ustalenie, co przedstawia oraz kto, gdzie i kiedy go wykonał. Zaimplementowana na stronie NAC wyszukiwarka umożliwia przeszukiwanie zasobów według kilkunastu kryteriów. Zdjęcia udostępnione za pomocą łącz internetowych składają się na kilkanaście zespołów: „Ilustrowany Kurier Codzienny”; Wydawnictwo Prasowe Kraków–Warszawa; zbiór fotografii dotyczących obchodów kościelnych Tysiąclecia Chrztu Polski; Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Rządu RP na Emigracji; Rozgłośnia Polska „Radia Wolna Europa” oraz archiwa fotograficzne Stefana Bałuka, Bolesława Denasiewicza, Edwarda Hartwiga, Władysława Miernickiego, Grażyny Rutowskiej i Wacława Żdżarskiego.

Coraz większe zasoby archiwalnych obiektów cyfrowych – skanów w formacie JPG – także z XX wieku, dostępne są poprzez serwis Szukaj w Archiwach (<http://szukajwarchiwach.pl/>). Archiwum Akt Nowych zdigitalizowało i udostępniło w wersji elektronicznej zespół Delegacja RP przy Lidze Narodów 1920–1940. Wspomniane już Narodowe Archiwum Cyfrowe w tym serwisie udostępnia zespół Rozgłośnia Polska „Radia Wolna Europa” 1952–1994. Archiwum Państwowe w Kaliszu oferuje *online* akta stanu cywilnego z kilkudziesięciu parafii i urzędów stanu cywilnego. AP w Katowicach udostępnia zespół: Polski Komisariat Ple-

biscytowy dla Górnego Śląska w Bytomiu 1920–1921; Naczelna Rada Ludowa na Górnym Śląsku 1921–1922; Komisariat Rad Ludowych Śląskich w Sosnowcu 1919–1920; Związek Powstańców Śląskich, Katowice 1932–1939; Oddziały Młodzieży Związku Powstańców Śląskich Województwa Śląskiego 1928–1939; Związek Weteranów Powstań Śląskich Zarząd Główny w Katowicach i jednostki podległe 1945–1949; Związek Peowiaków Zarząd Okręgu Śląskiego w Katowicach 1931–1939; Klub Powstańców w Katowicach 1933–1939. Z kolei AP w Katowicach Oddział w Gliwicach oferuje zdigitalizowany zespół Wydział Aprowizacji Międzysojusznicznej Komisji w Gliwicach 1921; Oddział w Pszczynie – zespół Niemiecki Komisariat Plebiscytowy Podkomisariat w Pszczynie 1919–1921. Archiwum Państwowe w Koszalinie udostępniło akta parafii ewangelickich sprzed II wojny światowej, AP w Krakowie akta stanu cywilnego kilkudziesięciu parafii z tego samego okresu, a AP w Lesznie kilkudziesięciu urzędów stanu cywilnego.

Archiwum Państwowe w Lublinie oferuje *online* skany akt z następujących zespołów z XX wieku: Kancelaria Tymczasowego Generał Gubernatora Guberni Lubelskiej 1905–1908; Urząd Wojewódzki Lubelski 1919–1944 (oddziały Drogowy i Budowlany); Rada Żydowska w Lublinie 1918–1942; ZWZ-AK Okręg Lublin 1940–1945; Bataliony Chłopskie Okręg IV Lublin 1942–1944; Narodowe Siły Zbrojne Okręg II Lublin 1940–1950; Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” Okręg Lubelski 1944–1953; Polska Armia Wyzwoleńcza 1950; Konsolidacja Longinusów Obrońców Niepodległości – Kadra Bezpieczeństwa Okręg Lublin 1940–1943; Komenda Wojska Orła Białego 1943–1944; Narodowa Organizacja Wojskowa Okręg Lublin 1942–1944; Komenda Obrońców Polski 1940–1953; Organizacja Wojskowa „Unia” Okręg Lublin 1942–1943; Zjednoczone Organizacje Ruchu „Miecz i Pług” 1943–1944 oraz akta stanu cywilnego z kilkudziesięciu parafii.

Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Poznaniu dostępne są w wersji elektronicznej kartoteki ewidencji ludności do 1931 roku; akta miasta Bnin do 1939 roku; akta urzędów stanu cywilnego kilkudziesięciu miejscowości z okresu przed I wojną światową i akta stanu cywilnego kilkudziesięciu parafii ewangelickich. W Oddziale w Gnieźnie można *online* zapoznać się z zespołem Starostwa Powiatowego we Wrześni z lat 1919–1939, a w Oddziale w Koninie znajdziemy akta stanu cywilnego kilkudziesięciu parafii z datami końcowymi głównie przed I wojną światową. Takie same materiały jak w Koninie zdigitalizowano i udostępniono przez Internet także w AP w Rzeszowie, Suwałkach i Zielonej Górze. Z kolei w AP Miasta Stołecznego Warszawy dostępne są zespoły: Biuro Odbudowy Stolicy 1945–1951 oraz akta stanu cywilnego kilkunastu parafii.

Oprócz wymienionych archiwów cyfrowe obiekty – skany akt z okresu XX wieku – udostępniają w serwisie Szukaj w Archiwach jeszcze dwie instytucje. Pierwsza to Archiwum Muzeum Zamojskich w Kozłówce, które upubliczniło zespół akt

rodziny Zamoyskich z okresu do 1942 roku. Z kolei Archiwum Instytutu Hoovera w USA udostępniło zespoły: dokumenty Władysława Andersa i Stanisława Mikołajczyka; Ambasada Polski w Wielkiej Brytanii 1918–1945; Polska Ambasada we Włoszech 1938; Ambasada Polski w Związku Radzieckim 1928–1944; Ambasada Polski w Stanach Zjednoczonych 1918–1956; Konsulat Generalny w Irlandii 1921–1957; Polska Delegacja przy Lidze Narodów 1933–1939; Konsulat Generalny we Francji 1924–1940; Ministerstwo Informacji i Dokumentacji 1939–1945; Ministerstwo Spraw Zagranicznych 1917–1947 oraz poselstwa w Belgii, Czechosłowacji, Danii, na Węgrzech, w Holandii, Rumunii i Szwajcarii.

Wyszukiwarka serwisu Szukaj w Archiwach umożliwia przeszukiwanie zasobów archiwalnych *online* z uwzględnieniem konkretnego archiwum, akt zdigitalizowanych, akt metrykalnych i stanu cywilnego oraz z wykorzystaniem specyficznych cech zespołów, jednostek i obiektów. Strony każdego z archiwów zaangażowanych w digitalizację mają w menu odnośniki prowadzące do wspomnianego serwisu. Informują także o tym, które zespoły z danego archiwum zostały udostępnione w wersji elektronicznej. Pliki poszczególnych skanów posiadają różnorodne funkcjonalności ułatwiające odczytywanie zdigitalizowanych akt. Możliwe jest powiększenie całego skanu lub jego fragmentu, rozjaśnianie i przyciemnianie oraz zmienianie kontrastu. Zawartość serwisu Szukaj w Archiwach indeksowana jest przez wyszukiwarkę Google.

Poza bibliotekami zrzeszonymi w FBC i archiwami państwowymi funkcjonuje kilkanaście interesujących inicjatyw polegających na udostępnianiu cyfrowych wersji źródeł historycznych. Na ten typ kolekcji cyfrowych źródeł składają się bardzo różnorodne przedsięwzięcia, których wspólną cechą jest to, że firmują je określone instytucje lub organizacje propagujące wiedzę historyczną. Dla historyków wojskowości interesującą ofertę stworzyła Wojskowa Biblioteka Cyfrowa Zbrojownia (<http://zbrojownia.cbw.pl:8080/dlibra>) oparta na platformie dLibra 5. W wersji elektronicznej dostępne są takie materiały, jak: Dzienniki Rozkazów MSW (1930, 1933); różnorodne instrukcje i regulaminy z okresu międzywojennego, jednodniówki; albumy; księgi pamiątkowe oraz przedwojenne wydawnictwa dotyczące Piłsudskiego. Oferuje typowe narzędzia wyszukiwawcze dla bibliotek opartych na oprogramowaniu dLibra – wewnętrzna wyszukiwarka, indeks tytułów, twórców i słów kluczowych oraz spis kolekcji. Niestety, zbiory WBC Zbrojownia nie pojawiają się na pierwszych kilku stronach wyników wyszukiwania wyszukiwarki Google (po wpisaniu słów i fraz tożsamyh z nazwami konkretnych źródeł dostępnych w tej bibliotece).

Do coraz popularniejszych zbiorów źródeł historycznych zaliczyć należy relacje. Dom Spotkań z Historią oraz Ośrodek KARTA prowadzą Archiwum Historii Mówionej (<http://www.audiohistoria.pl>). Inicjatywa ta polega na gromadzeniu

i udostępnianiu nagrań audio i wideo uczestników lub obserwatorów wydarzeń z okresu XX wieku. Stworzono trzy sposoby dotarcia do określonych zbiorów: wyszukiwanie poprzez indeks nazwisk, tematów i projektów. Relację prawie każdej z osób uzupełniono o opis i streszczenie nagrania, zdjęcia oraz notę biograficzną. Materiały źródłowe o charakterze oralnym gromadzi także Biblioteka Multimedialna Teatr NN (<http://www.biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/dlibra>). Każda z relacji posiada metryczkę ze słowami kluczowymi oraz z informacjami o autorze wypowiedzi i dacie nagrania. Oprócz nagrań audio udostępniono także skany czasopism, nagrania wideo i zdjęcia. Przeszukiwanie tych materiałów ułatwia podział na kolekcje, indeks tytułów, twórców i słów kluczowych oraz wewnętrzna wyszukiwarka (narzędzia typowe dla programu dLibra). Większość zbiorów to materiały do dziejów PRL, ale trafiają się także takie, które związane są z II wojną i okresem międzywojennym. Podobne zbiory, tworzące Archiwum Historii Mówionej, znajdziemy w serwisie *1944 Pamiętamy* (<http://ahm.1944.pl/>) należącym do Muzeum Powstania Warszawskiego. Wyszukiwanie relacji uczestników powstania możliwe jest przez uściślenie danych osoby mówiącej lub słowa kluczowe. Tekstowe zapisy relacji wzbogacone zostały zdjęciami i biogramami uczestników powstania. Serwis ten oferuje dodatkowo kolekcję zdjęć z okresu Powstania Warszawskiego (<http://www.1944.pl/galerie/fototeka/>). Każde zdjęcie opatrzone metryczką z informacjami o autorze, dacie wykonania oraz prezentowanej treści. Przeszukiwanie ułatwia indeks autorów, podział na 20 kategorii tematycznych oraz wyszukiwarka słów kluczowych. Kolejne Archiwum Historii Mówionej prowadzi Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej (<http://www.e-historie.pl/>). Udostępnia wywiady z mieszkańcami Śląska na temat obyczajów, religijności oraz życia w okresie wojny i powojennym. Od strony technicznej są to pliki audio i wideo z krótkimi opisami osadzone na stronie HTML. Przeszukiwanie możliwe jest dzięki wyróżnieniu kategorii tematycznych. Materiały te indeksowane są przez Google. Z kolei Medialne Archiwum Jana Pawła II (<http://www.archiwumjp2.pl/>) gromadzi i udostępnia wspomnienia osób, których losy związane były z polskim papieżem. Materiały mają charakter filmowych wywiadów dokumentalnych. Przeszukiwanie kolekcji ułatwia wewnętrzna wyszukiwarka oraz indeks tematów i rozmówców. Także i w tym przypadku poszczególne pliki osadzone na stronie HTML indeksuje wyszukiwarka Google.

Kolejną systematycznie digitalizowaną grupą źródeł historycznych są zbiory związane z działalnością opozycji antykomunistycznej i „Solidarności”. Materiały (dokumenty i nagrania audio) do dziejów centralnych struktur NSZZ „Solidarność” w 1981 roku dostępne są w serwisie *Stowarzyszenie Archiwum Solidarności* (<http://www.archsol.pl>). Jednakże zbiór ten jest stosunkowo ubogi, a serwis nie posiada narzędzi wyszukiwawczych. Dla badacza dziejów opozycji i „Solidarności”

uzupełnieniem oferty Archiwum Solidarności będzie niewątpliwie Wirtualna Czytelnia Bibuły (http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=WCB_Strona_główna). Można się w niej zapoznać z dużą liczbą pism, gazetek i biuletynów ukazujących się poza cenzurą w latach 1976–1989 oraz legalną prasą związkową z lat 1980–1981. Dostępny jest alfabetyczny katalog tytułów oraz katalog z podziałem na regiony. Niestety, skany w formacie JPG nie są w tym przypadku indeksowane przez Google. Dużo więcej cyfrowych materiałów związanych z NSZZ „Solidarność” znajduje się w Cyfrowym Archiwum KK NSZZ „Solidarność” (<http://www.solidarnosc.org.pl:8080/dlibra>). Udostępniono w nim pliki DjVu wydawnictw bezdebitowych z lat 80. XX wieku, materiały wytworzone przez krajowe i zagraniczne struktury „Solidarności”, a także źródła do dziejów wydarzeń grudniowych 1970 roku i okresu 1980–1989. Archiwum to posiada typowe dla oprogramowania dLibra narzędzia wyszukiwawcze, a zgromadzone w nim materiały indeksowane są przez Google. Stosunkowo bogatym, ale chaotycznym i fragmentarycznym zbiorem cyfrowych źródeł do dziejów opozycji w PRL oraz prześladowań Polaków przez ZSRR jest niewątpliwie Archiwum Historyczne Videofact (<http://www.videofact.com/polish.htm>). Prowadząca go firma Videofact – International Documentary Press, która powstała w Nowym Jorku w 1985 roku udostępnia pliki (głównie HTML i JPG) na przykład akt wytworzonych przez PZPR i aparat bezpieczeństwa oraz zbiory różnorodnych relacji. Wadą tego przedsięwzięcia jest niejasne i niejednoznaczne menu, brak systemu wyszukiwawczego (choć Google indeksuje poszczególne materiały) oraz pomieszanie dokumentów archiwalnych ze współczesnymi, ale mającymi charakter raczej polityczny, a nie historiograficzny.

Następna grupa inicjatyw to digitalizacja różnorodnych kolekcji, co prawda pełnych (w sensie digitalizacji całości zbioru), ale ograniczonych, jeżeli chodzi o zakres problematyki lub typ źródeł. Przykładem cennego rozszerzenia bazy źródeł historycznych dostępnych *online* jest inicjatywa redakcji miesięcznika „Znak”, która udostępniła archiwum numerów z lat 1946–1989 (<http://www.miesiecznik.znak.com.pl/Archiwum/>). Każdy numer został zeskanowany i zapisany w formacie PDF. Pewnym utrudnieniem dla badaczy może być fakt, że o ile strona główna archiwum pojawia się w wynikach wyszukiwarki Google, o tyle dotarcie do konkretnego tekstu nie jest możliwe ani poprzez skorzystanie z tej wyszukiwarki, ani wyspecjalizowanej w indeksowaniu plików PDF Google Scholar. Pozostaje jedynie przeglądanie spisów treści poszczególnych numerów. Kolejna cenna inicjatywa to działania Muzeum Historii Polski, które udostępniło Dziennik Ustaw RP na Uchodźstwie (<http://eprints.hist.pl/information.html>) z okresu od 31 października 1939 roku aż do ostatniego numeru z 22 grudnia 1990 roku (wraz z późniejszymi materiała-

mi uzupełniającymi). Poszczególne numery znajdują się w oddzielnych plikach w formacie PDF. Zbiór ten jest indeksowany przez Google. Z kolei „Okularnicy” – Fundacja im. Agnieszki Osieckiej prowadzi Publiczne Cyfrowe Archiwum Agnieszki Osieckiej (<http://www.archiwumagnieszkosieckiej.pl/dlibra>). Udostępnia materiały w formacie DjVu podzielone na kilka kolekcji: Archiwum osobiste (dokumenty wydane przez urzędy i instytucje dotyczące Osieckiej, dokumentację wytwarzaną w związku z jej nauką i w toku studiów oraz wytworzone przez nią materiały biograficzne), Archiwum literackie (gromadzi twórczość Osieckiej) oraz Zbiór obiektów (zawiera fotografie obiektów, które pozostawiła po sobie Agnieszka Osiecka w mieszkaniu przy ulicy Dąbrowieckiej 25). Także i w tym przypadku poszczególne materiały są indeksowane przez Google. Bogatym zbiorem źródeł multimedialnych dysponuje Repozytorium Cyfrowe Filtoteki Narodowej (<http://www.repozytorium.fn.org.pl>). Historyków zainteresują niewątpliwie polskie kroniki filmowe z lat 1945–1950 oraz przedwojenne kroniki Polskiej Agencji Telegraficznej z okresu 1924–1939. Wyszukiwanie określonych materiałów ułatwia indeks tematyczny i chronologiczny oraz fakt, że poszczególne filmy indeksowane są przez Google.

W ostatnich latach proces digitalizacji archiwaliów rozpoczął się także w placówkach polskich zlokalizowanych poza granicami. Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (<http://www.pism.co.uk/archiwum.htm>) udostępnia *online* skany w formacie PDF następujących zespołów: Akta Prezydium Rady Ministrów 1939–1991; Ambasada RP w Kujbyszewie, podzespół 307 Opieki Społecznej; Akta Polskich Sił Powietrznych 1935–1947; Oddziałowe Kroniki i Dzienniki Działań 1940–1947; Relacje z Kampanii 1939 roku; Kolekcje osobowe i organizacji na uchodźstwie (ppłk Z. Borkowski, spis rodzin wojskowych wywiezionych do ZSRR, spis rodzin ewakuowanych w 1942 roku). Udostępniane są także filmy w formacie AVI z *Sikorski Collection*. Prosta strona WWW Archiwum IPMS nie zapewnia jakiegokolwiek wyszukiwarki ani indeksów pomocnych w przeszukiwaniu opisanych zasobów. Do poszczególnych zespołów i teczek można dotrzeć dzięki wyszukiwarce Google.

Zdecydowanie większe możliwości przeszukiwania, ale jak na razie skromniejszy zasób, oferuje w wersji elektronicznej Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie (<http://www.pilsudski.org.uk/pl/>). Obecnie możliwe jest zapoznanie się z zespołem Piłsudski Józef 1867–1935, Marszałek Polski. Jest to wirtualna kolekcja w formacie PDF gromadząca dokumenty z instytutów Piłsudskiego z Londynu i Nowego Jorku. Przeszukiwanie ułatwia indeks osób i miejsc oraz wewnętrzna wyszukiwarka z opcjami: typ i język dokumentu, daty skrajne oraz fragment tekstu. Większy zbiór dokumentów *online* udostępnia Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (<http://www.pilsudski.org/archiwa/index.php>). W czerwcu 2013 roku

można było korzystać z zespołów: Archiwum Józefa Piłsudskiego; Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce; Poselstwo Rzeczypospolitej Polskiej w Rio de Janeiro; Kolekcja dotycząca Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego; Rząd Polski na Emigracji; Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Watykanie; Samodzielna Placówka Wywiadowcza ESTEZET. Strona tego Instytutu wyposażona jest w te same mechanizmy wyszukiwawcze, którymi dysponuje placówka londyńska. W obu przypadkach do poszczególnych zespołów można dotrzeć dzięki wyszukiwarce Google.

Jeżeli chodzi o dobrze zapowiadające się projekty udostępniania cyfrowych źródeł, które w czerwcu 2013 roku były dopiero na etapie tworzenia, na uwagę zasługują Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej (<http://dlibra.karta.org.pl/catl/dlibra>). Jest to projekt realizowany przez Fundację Ośrodka KARTA w ramach Programu Rozwoju Bibliotek. CATL to sieć organizowanych w bibliotekach archiwów społecznych dokumentujących lokalną przeszłość. Przykładem może być Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki w Buenos Aires (<http://biblioteka.domeyki.archiwa.org/>), która udostępniła kolekcję skanów różnych druków oraz zdjęć i wideorelacji polskich emigrantów. Materiały te dotyczą głównie okresu międzywojennego i II wojny światowej. Wykorzystywane przez CATL oprogramowanie umożliwia dokładne opisanie i otagowanie każdego obiektu oraz skorzystanie z pomocy wolontariuszy w rozwoju zasobu.

Opisany powyżej stan rozwoju kolekcji cyfrowych źródeł historycznych skłania do postawienia tezy, iż obecnie tylko niektórzy badacze najnowszych dziejów Polski mogą prowadzić badania na podstawie tego typu zasobów. Niewątpliwie cyfrowe kolekcje najbardziej przydatne będą dla historyków regionalistów badających lokalne zjawiska oraz procesy społeczno-gospodarcze i kulturalne. Drugą „uprzywilejowaną” grupą będą ci, którzy zajmują się dziejami prasy oraz niektórych instytucji, a także struktur politycznych i wojskowych (tych, których archiwalia zostały zdigitalizowane w komplecie). Również badacze dziejów opozycji w PRL natrafią na niemałe zasoby cyfrowych źródeł. Jednakże, ze względu na ograniczony zakres zdigitalizowanych zespołów, w każdym przypadku badacz będzie musiał skorzystać także z archiwów i bibliotek tradycyjnych.

Jedną z wyraźnie dostrzegalnych tendencji w procesie budowy cyfrowych zasobów źródeł historycznych jest dynamiczny rozwój tzw. archiwów historii mówionej, czyli bazy dla pola badawczego zwanego historią ustną lub historią mówioną. Dzieje się tak niewątpliwie pod wpływem postmodernistycznej mody na uprawianie niestandardowych badań historycznych, ponieważ klasyczni historycy wykazują dużą nieufność wobec tego typu źródeł. Wskazują na ułomność ludzkiej pamięci, wąską i jednostkową perspektywę, z której przeciętny człowiek obserwuje różne wydarzenia i procesy oraz tendencję do postrzegania i opisywania rzeczy-

wistości przez pryzmat swoich poglądów politycznych, religijnych itp. Historycy postmoderniści zajmują się głównie badaniami narracji i problemami konstrukcji światów historycznych, w czym wspomniane wady źródeł mówionych raczej nie przeszkadzają.

Druga tendencja polega na masowym digitalizowaniu zdjęć, które do tej pory nie należały do najchętniej wykorzystywanych źródeł historycznych. Są one niewątpliwie zbiorem konkretnych danych, z których historyk może czerpać informacje, o ile opanował metody badawcze właściwe do analizy przekazów wizualnych. Z tym że problemem dla badaczy może okazać się analiza dużych zbiorów plików graficznych, ponieważ istniejące obecnie kolekcje tych obiektów nie posiadają narzędzi do takiej analizy (np. programów do rozpoznawania twarzy oraz funkcjonalności pozwalającej na wybieranie i eksponowanie tylko fotografii spełniających określone kryteria). Dostrzec też można coraz bardziej powszechne stosowanie oprogramowania dLibra, co stwarza nadzieję na powstawanie kolekcji akt z funkcją przeszukiwania pełnotekstowego oraz docieranie do konkretnych obiektów poprzez wyszukiwarkę Google. Cyfrowe obiekty dostępne w badanych kolekcjach mogą przechodzić proces krytyki źródła dokładnie tak jak materiały tradycyjne, a zatem nadają się do wykorzystania w procesie badawczym. Pojawianie się tych obiektów w wynikach wyszukiwarki Google stwarza nadzieję, że źródła historyczne dotrą do internautów zainteresowanych dziejami: animatorów ruchów rekonstrukcji historycznych, amatorów-pasjonatów dziejów regionalnych, dziennikarzy, twórców gier komputerowych opartych na historii, a wreszcie do studentów. Ma to szczególne znaczenie w czasach, gdy dla większości młodych ludzi Internet jest głównym zasobem wiedzy. Pewne obawy nastęcza fakt, że nie są oni dobrze przygotowani do odbioru źródeł historycznych. Biorąc jednak pod uwagę aktualne tempo i prawne ograniczenia rozwoju cyfrowych kolekcji materiałów z XX wieku, powszechne wykorzystanie cyfrowych źródeł historycznych, zarówno przez klasycznych historyków najnowszych dziejów Polski, jak i amatorów zainteresowanych wiedzą historyczną, wydaje się perspektywą raczej odległą.